

A KULTÚRA DECENTRALIZÁCIÓJA.

A magyar tudománypolitikának mintegy 30 esztendő óta állandóan megjelenő gondolatá a kultúra decentralizációja. Már a kilencvenes években érezték vezető köreink annak a helyzetnek a fonákságát, hogy hazánkban egy nyugateurópai színvonalú fővárossal egy anyagi és szellemi kultúrában sajnálatosan elmaradt, Nyugateurópától meglehetősen idegen „vidék” áll szemben. Érezte mindenki, hogy ennek az állapotnak előbb-utóbb szomorú meghasonlás lesz a vége: a vezetőknek és a tömegnek a meghasonlása, amennyiben az ország sorsában vezető főváros olyan lelkiületet és olyan eszméket képvisel, amelyeket a vidék tömegei nem tudnak a magukévá tenni. Világos látású politikusaink teljesen tisztában voltak azzal, hogy a főváros és a vidék ilyen különbségének a kiegyezése katasztrofális hatással lehet a nemzet sorsának alakulására és őszintén keresték azokat a módokat, ahogyan e katasztrófa elhárítását a vidék kulturális színvonalának emelésével el lehetne hárítani. Ennek a szándéknak az érdekében merült föl az új egyetemek alapításának a gondolata, mert velük a vidéki városokban új művelődési gócpontokat szándékoztak létesíteni, amelyek egész országrészek szellemi színvonalát lennének hivatva felemelni. Az összeomlás és a forradalmak szomorú tanulságai után a főváros és a vidék lelki eltávolodásának adott hangot boldogult Tóth Károly, a szegedi egyetem tragikus sorsú rektora, mikor a Felsőoktatási Egyesület 1928. évi január 22-i közgyűlésén a kultúra decentralizációjával kapcsolatban a következőket mondotta:

„A helyzet ma az, hogy Csonka-Magyarországon Budapest az egyetlen európai értelemben vett város. Itt vannak egyesítve a nagy gazdasági erőik, bankok, ipari vállalatok, itt fut össze a gazdasági élet minden ütőere. E város ma a nemzet erőtényezőinek valóságos villamos centrálja. Egyben azonban kissé máris eltávolodott érzésben, gondolkodásban a nemzeti lélektől, máris nélkülözi a nemzet sajátos faji értékeit, mentalitását, úgy, hogyha ez így megy tovább, féltő, hogy lassan-lassan idegen téttté válik a nemzetre nézve. És mit ér nekünk egy nagy, egy gazdag, egy európai főváros, amely nem volna a miénk!?”

„És ezzel szemben hogy áll a vidék? Ez a szó „vidéki” ma lekicsinylést jelent. Vidéki író, vidéki tanár, vidéki ügyvéd, vidéki földbirtokos, vidéki laposcka, mind, mind lekicsinylés, amelyben a gúnynak egy ürömcsojppje is van. És méltán. A vidék ma egészben véve kulturális és gazdasági szempontból is, sajnos, igen alacsony szinten van. Alsó, közép- és felső tagozataiban egyaránt.

Az analfabétizmus hihetetlen mérvű. Es akik tudnak is írni, olvasni, azoknak sincs komoly elemi kultúrájuk. A középosztály és a vezető körök kultúrnisvíója is egészben véve megdöbentően alacsony. A színművészet, a festőművészet, szobrászat, irodalom, sajtó tekintetében ég és föld a különbség a főváros és a vidék között."

Ez az idézet egy közhangulatnak adott kifejezést, amely bizonyos, hogy a háború utáni mentalitásból szólalt meg, azonban régen fájó sebnek a felfakadása volt. Megtudhatjuk belőle, hogy miért lett éppen a háború után olyan erősen hangsúlyozott jelszóvá a kultúra decentralizációja, amely gondolatnak volt köszönhető a nemzeti becsület és lenni akarás mozzanatai mellett egyrészt a menekült egyetemek fenntartása, másrészt pedig a vidéken élő magyarság kulturális emelésének szándéka, amelyeket aztán egyetlen nagy kultúrpolitikába foglalt bele Klebelsberg gróf.

Mint minden politikával átitatott gondolat, a kultúra decentralizációjának eszméje is nagyon sokrétűvé és sokjelentésűvé vált az utóbbi évtized alatt. Tagadhatatlan, hogy akadtak túlzók, akik a bűnös Budapest megbüntetését és kulturális javainak a szétosztását szerették volna érteni ezen a gondolaton. Viszont voltak, akik csupán az úgynevezett „vidéki egyetemek" kiépítésének a jelentésében értették ezt az eszmét, mért naivan azt hitték, hogy elég, ha a világ bármely részén intézményeket létesítenek és ezek az intézmények önmaguktól megtermékenyítik azt a talajt, amelybe elültették. Végül csak nagyon kevesen voltak, akik a kultúra decentralizációján valami messzemenő és igen komoly programot értettek, amelynek a megvalósításától a nemzet jövőjének jobbrafordulását remélték. A mi feladatunk most az, hogy megvizsgáljuk ezt az eszmét és kifejtjük azt a reális jelentést, mely e gondolatban foglaltatik. A légső probléma itt mindenekelőtt abban rejlik, vajjon nem paradoxon-e maga ez az idea? Lehet-e egyáltalában beszélni a kultúra decentralizációjáról? A kulturális decentralizáció mellett szokás ugyan beszélni gazdasági decentralizációról is, azonban mindkettőnek a fogalma ellentétet zár magába, mert fejlődés helyett bomlást, építés helyett rombolást éreznük ki belőle. A decentralizáció szó a maga etimológiai értelmében olyan, mint a „leépítés": egy túlságosan nagyra nőtt és betegesen funkcionáló szervezet operációját jelenti, melynek a végén esetleg az operált szervezet életének a megszűnése áll. Gazdaságnak, és kultúrának a lényegéhez tartozik, hogy fejlődésük a centralizáció jelenségével kapcsolatos. A kapitalizmus története, a kartellek és szövetkezetek kialakulása mind azt mutatják, hogy a gazdasági élet a központosításra törekszik. Nemzeti művelődésünk történetében kulturális téren is döntő jelentősége volt annak a ténynek, hogy Kármán és Széchenyi Pestből, a nemzeti szellem és nemzeti élet központját akarták megalkotni, s enélkül a központosítás nélkül a magyarság alig tudott volna lépést tartani a nyugateurópai műveltséggel. A kultúra tehát centralizációból születik meg és a decentralizáció oly érte-

leben; hogy rajta a meglévő javak szétosztását, valami szellemi végeladást értünk, nem egyéb, mint fából-vaskarika, a dolog lényegének a meg nem értése.

Mi sem érthetjük tehát a kultúra decentralizációján Budapest szellemi javainak és intézményeinek a leépítését, mert ez az addig elért színvonalnak a süllyedését jelentené, amivel nem lenne arányos a vidék színvonalának valóban elért emelése. A kultúra decentralizációján ennél fogva nem érthetünk egyebet, mint Budapest mellett új és számottevő egyéb oly központok alkotását, melyek anyagi és szellemi tekintetben egyaránt a fővárostól ma még annyira irigyelt európai színvonalat jelentenek. Ez a feladat más szavakkal úgy fogalmazható, hogy a kultúra decentralizációja Magyarországon tulajdonképpen annyit jelent, hogy Budapest mellett még más, európai értelemben vett városokat is akarunk itt teremteni.

Ha ugyanis a kultúrát nem az egyén lelki műveltségének a jelentésében veszem, hanem egyénfeletti társadalmi funkciójában tekintem, akkor azt látom, hogy a legszorosabb kapcsolat áll fenn a kultúra és a város között. A városokat ugyan gazdasági és szellemi tényezők hozták létre, de a szellemi műveltség embelei mindig a városokba törekedtek, mert csak ott találták föl azokat a mozzanatokat, melyek nélkül intenzív szellemi élet nem lehetséges. Ezért a kultúra igazi otthona mindig a város volt: ez az a talaj, amelyben gyümölcsöt érlelhetnek még azok a fák is, amiket idegenből hozott esemetékként ültettek el a városi földbe. A történelem tanúsága szerint a nemzeti kultúrák megszületése is mindig egy-egy város szerepének a kiemelkedésével volt kapcsolatos. Az antik Hellas szellemének minden sugara végül Athénben összpontosult és az a város, mely Pindaros szavai szerint Hellas tartóoszlopa, isteni város, valóban mint az antik kultúra megalkotója és gyűjtő medencéje áll előttünk. Kell-e külön szólnom Róma és Páris szerepéről? Vajjon elképzelhető-e a középkor és az újkor szellemi élete e két csodálatos város nélkül? Mindegyik kor kultúrájának e két város egyike adja meg azt az egységet, amelynek segítségével összefoglalhatjuk benne a legkülönbözőbb szálakat.

A kultúra nagykorúsága tehát egy centralizációnak az eredménye, ahogyan magában a városban is az erők centralizációja rejlik. A város ilyenén módon nemcsak a közvetlen környezetét, hanem a hatássférájába eső vidéket is a maga szellemére és gondolkodására neveli s ezzel egy nagy területen válik valami egységes kultúrának a létrehozójává. A központosítás folyamata ennél fogva hozzátartozik egy kiinduló, de még teljesen ki nem fejlődött kultúra életéhez, mert a fejlődő szervezet erők integrálására és nem a dezintegrációjára törekszik. Egy sajátos, pl. nemzeti kultúra akcióterületén tehát egy város kiemelkedő szerepe egészen természetes. A német törzsek és fejedelemségek története megmagyarázza ugyan, hogy miért alakult Németországban a kultúrtörékvéseknek is oly sok középpontja, de éppen az egységes

Németország azt mutatja, hogy a történelmi tradíciók és a törzsi ellentétek ellenére is, hogyan lesz Berlin napról-napra mindinkább az egész német birodalom fővárosa, amely anyagi és szellemi téren vezető szerepre tesz szert minden német terület fölött. A nemzeti egységnek és vele járó egységes nemzeti kultúrának a tudata mintegy megköveteli, hogy e tudatnak *egy* város legyen mintegy a szimbóluma, amely így lesz messzelátható kifejezése mindannak az erőnek és szellemi értéknek, amit az egész nemzet magában rejt. A dolog természetében rejlik, hogy erre a szerepre elsősorban a politikai értelemben vett főváros van hivatva.

A mi tragikus fordulatokban gazdag sorsunk közepette magától értetődő tehát, hogy mikor a nemzet a múlt században önmagára eszmélve, a nyugodtabb fejlődés és erőgyűjtés idejét érhetette meg, akkor minden erejével azon volt, hogy fővárosában önmagához méltó reprezentánsát alkossa meg. Budapest gazdasági és kulturális szerepe tehát nem fényűzés, hanem a nemzeti erő megmutatása, s ebből a szempontból kell ezt tekintenünk. Balkáni szomszédainkkal szemben Budapest nyugateurópai városiassága annak a jele, hogy a magyarság képes együtthaladni a nyugati művelődéssel és hogy nem akar ettől elmaradni. E város kifejlődése és kultúránknak benne történt megerősödése annál nagyobb jelentőségű, mert gazdaságilag és politikailag mindig Bécs nagyságát kellett a magyarságnak éreznie. Nem csoda tehát, ha a modern Budapest anyagi és szellemi formájának kialakulása oly nagy mértékben lekötötte nemzetünk minden erejét, hogy miatta az ország többi része nélkülözni volt kénytelen. Ez más szóval annyit jelent, hogy a magyar erő kevésnek bizonyult arra, hogy egyidőben több nyugateurópai értelemben vett város megalkotására képes lett volna vállalkozni.

Ma persze, amikor Budapest milliós lakosságú és kulturális intézményekkel gazdagon ellátott város és amikor az ország területi megcsonkítottsága miatt éppen azokat a városainkat veszítettük el, amelyek természetes városodási központok gyanánt maguktól kínálkoznak, túlságosan kirívó lett az ellentét a főváros és a vidék színvonala között. Nem akarom itt még érinteni sem azokat a hangokat, amelyek szívesen emlegetik a vízfejű Budapestet, amely elszívja az ország vézna testének az életerejét és nem szeretnéik ama politikusok hibájába esni, akik még abban a népszínműhangulatban élnek, hogy a falu a természetes jószág és becsületesség idillikus hona, s ezért szívesen látnák a falu súlyának növekedését a gyökértelen és hagyománytalan város rovására. Mindezek olyan mellékjelentést adnak a kultúra decentrálizációja általuk is szívesen hangoztatott jelszavának, ami végeredményben teljesen téves, mert a főváros lefokozása és szétrombolása lehet ugyan kulturális öngyilkosság kezdete, intézmények és szellemi javak végelárusítása, ami aztán nemzetünk balkánizálásának a folyamatát indíthatná meg, de semmiesetre sem ez a kultúra decentrálizációja.

Különb, ezt a téves felfogást maguk a tények cáfolják meg

a legsikeresebben. Hiszen láthatjuk, hogy a mai korszellem is az egységesítő törekvések eleven erejét mutatja úgy a politikában, mint a gazdasági életben. A kis egységek nem állhatnak meg tömörülés nélkül. A központi kormányhatalom világszerte növekedőben van a helyi autonóm hatóságokkal szemben, s a falu vagy elsovad a város hatására, vagy egyszerűen külvárossá válik; s az utóbbi még rosszabb, mint az előbbi, mert azt jelenti, hogy teljesen a várostól függővé válik és lakossága a külváros ideológiáját teszi magáévá.

Ha tehát ma is ilyen erős az egységesítő, a centralizáló szellem, mit jelenthet akkor a maga benső igazságában a kultúra decentralizációjának a problémája? A mai viszonyok között semmi mást nem érthetünk rajta, mint hogy a kultúra számára, melyen egyaránt értek anyagi és szellemi műveltséget, újabb és újabb központokat kell a főváros mellett teremtenünk, azaz több és több igazi várost létrehozunk. Mert város és kultúra korrelatív fogalmak és a városiasodás együtt jár a szellemi színvonal emelkedésével és a nyugateurópai életnívó megszületésével. Ha Magyarországon Budapesten kívül is volnának igazi városok, s az egyes vidékek falvai eleven kapcsolatban lennének a közeli városokkal, akkor megszűnnék a műveltségnek és az életszínvonalnak az az óriási különbsége, amely valóban nagy és komoly ellentétet szül most a fővárosi és a vidéki lakosság között. Akkor a kultúra decentralizációja nem lenne többé probléma, hanem eleven valóság. Tagadhatatlan tény ugyanis, hogy ma a vidéknek különösen a földművelő része úgy érzi, hogy őt a fővárosban felhalmozott nemzeti javak létrehozásának és fenntartásának csupán a terhe sújtja, míg ezek áldásait ő egyáltalában nem élvezzi. Ha tehát lennének más olyan városaink is, amelyek a maguk kisebb arányai-ban sem maradnának el Budapest színvonala mögött, ezek a városok a művelt élet javait könnyen közvetítenék környékük falusi lakosságával, s ennek kétségtelenül a vidék politikai hangulatának a megjavulása, anyagi és szellemi javainak a gyarapodása, s emberi értékeinek az emelése lenne az eredménye.

Íme, ezzel most már a kultúra decentralizálásának-a kérdése a vidéken új városok kialakulásának, sőt alapításának a problémájává vált.

Várost persze többféle módon lehet létrehozni. Van, amelyik természetes erők összeműködésének köszönheti lételetét, de van olyan is, amelyik egy uralkodói akaratra a műve. Ez azt mutatja, hogy a városok nemcsak úgy „lesznek“, hanem városokat tervszerű akarattal is lehet létrehozni. A természetes úton várossá válásnak a mai Kis-Magyarországon számtalan akadálya van. De voltak ilyen akadályok már a háborút megelőző időkben is. Azért nálunk a kormányok segítő kezét fejlődő városaink egyáltalában nem nélkülözhetik. Egy helység várossá fejlődött akkor, ha gazdasági és kormányzati hatalomra tett szert egy nagyobb vidék javai és lakosai fölött. Nagy-Magyarországon még voltak ilyen természetesen alakult városok, amelyek az ország:

illetve a kérdéses országrész korlátolt erőihez képest mégis természetesen úton váltak központokká. Csonka hazánkban azonban ezek már vagy nincsenek benne, vagy annyira a határokon foglalnak helyet, hogy elveszítették élető környéküket, mely őket — olyan, amilyen, de mégis csak — városá tette.

Mai városainknak tehát ninosen hozzá erejük, hogy Budapest akciószférájának a terhére növeljék hatásszférájukat, s ezért vagy az elsovadás veszedelme fenyegeti őket, vagy a kormány támogatását várják súlyos helyzetükben. E támogatás vagy gazdasági és anyagi erőforrások megnyitásában, vagy kulturális alkotások létesítésében állhat. Az előbbire az egész ország sok gazdasági baja közepette alig nyílik alkalom, marad tehát a másik, a kulturális intézmények létesítése, mely egyrészt anyagiakban is jelent némi gyarapodást, másrészt egész vidékek szellemi színvonalának emelésével a gazdasági jólétnek is újabb lehetőségeit adja meg. A városalkotásnak tehát *egyik* módja a kulturális emelkedés elősegítése, s ezt a módot kormányaink az új egyetemek alapításában igyekeztek is kihasználni. Az egyetemek elhelyezése valóban alkalmas is arra, hogy a legnemesebb értelemben megindítója legyen a kultúra decentralizálásának oly módon, hogy újabb művelődési központokat teremjen és így nagyobb művelődési fejlődés megindulásának az alapjait rakja le. De vannak-e nekünk maguktól adódó kész egyetemi városaink?

Jól ismert tény, hogy Budapest kifejlődése előtt voltak más olyan városaink is, melyek legalább csirájában megadták a kultúra decentralizációjának a lehetőségét. Kolozsvár történelmi multjánál és a benne élő eleven hagyományoknál fogva a magyar léleknek egy sajátos típusát és életakarát képviselte. A felvidéki Kassa fontos gazdasági központ volt és Kazinczyék idejében még a szellemi életnek is melegágya tudott lenni. Pozsony Mária Terézia barokk Bécsének lett ugyan kelet felé előretolt őrhelye, akár csak a kies Dunántúlon Sopron, de a hozzája fűződött nagy tradíciók, nemzeti létünknek sok-sok szála mégis magyar lelkűvé tették ezt a várost, ahol olyan érdekesen ölekezett a magyar akarát a művelt osztrák-németiséggel. De a sokáig elhanyagolt Alföldön is, mely még ma sem heverte ki a másfélszázados török uralmat és a még hosszabb Habsburgi elhanyagolást, szintén kialakult egy olyan központ, mely egész sajátos módon képviselte a magyar léleknek a nyugati kultúrával történt érintkezését. Debrecen ez a város, amely eredeti módon tudta kifejezésre juttatni sok ezer magyar-nak a lelkét és ezért a Tiszántúlnak a főhelye lett. Azt mutatta meg, hogy a magyar kálvinista alföldi lélek milyen formákban reagál arra a hatásra, amelyet reá a nyugati kultúrával való megismerkedés gyakorol. Szegényes, szinte pusztai külső alatt ebben a városban az irodalomnak és a tudománynak sokszor tragikus, de mindig eredeti koponyái éltek, akiket az európeér talán hajlandó volt néha-néha nyersnek ítélni és megmosolyogni, azonban tehetségük és keménykötésű logikájuk még akkor is kétségtelen volt, ha néha délibábos ábrándok után futottak. Debrecen

neve a magyar köztudatban a költészettel és a humaniorákkal van egybenőve, pedig Verzár Frigyes kutatásai, melyeket a múlt évben tárt az egyetemi tanárok értekezlete elé, megmutatták, hogy milyen nagy és intenzív matematikai és természettudományi műveltség, sőt sokszor eredeti kutatás színhelye volt az ősi debreceni kollégium. S ez a szellemi élet annál nagyobb dicsőségére válik Debrecennek, mert minden külső támogatás nélkül az alföldi magyar kálvinizmusnak és jórészt magának e különös városnak az erejéből fakadt.

Ezeket a csirákat a gondos kertész szeretetével kellett volna ápolni és belőlük természetes úton nőtt volna ki egy-egy egyetem és egy-egy kulturális központ. A kiegyezés után következő idők azonban mintha csak arra törekedtek volna, hogy ezeket a meglévő csirákat és velük a kultúra egészséges decentralizációját megfojtsák. Csupán a veszélyeztetett és messzefekvő Kolozsvárt engedték érvényesülni, de a többi várossal nem törődtek. Az egy-másután következő kormányok az egész ország anyagi és szellemi erőit Budapest szolgálatára mozgósították. S ha a kolozsvári egyetem felállításával elismertetett is Erdély önálló kultúr-igénye és noha az egyetem ott virágzásnak is indult, azért az Erdélyben kieleződött nemzetiségi problémák és Budapest minden szellemi erőt felszívó ereje miatt Kolozsvár nem tudott a központtól független kulturális gócponttá kifejlődni. Ami ott a kultúrában és az egyetemen történt, mindannak Budapestre vonatkoztatva volt értelme és ezért szinte kínos gondossággal törekedtek a vezető körök a sajátos erdélyi jelleg háttérbe szorítására. 1867—1900-ig tartott nálunk e központosítás mámora.

Amint eltűnt az a lelkes hangulat, ami a magyarság lelkét a millenium ünnepi érzésével és bizakodó erejével töltötte el, vezető köreink is rádöbbenek arra az ijesztő ellentétre, mely a főváros és az úgynevezett „vidék“ kulturális színvonala között megállapítható. Ennek az eltüntetésé végett erősödött meg a harmadik egyetemért indított mozgalom. Jogosultságát alátámasztotta az a körülmény is, hogy a nyugati nemzetekkel összehasonlítva, Nagy-Magyarország lakosságának számához képest valóban kevesnek bizonyult a meglévő két egyetem. Ehhez járult még a budapesti egyetem hallgatóságának nagymérvű gyarapodása, s ennek a leterhelése is új egyetem felállítását tette kívánatosná. Tapasztalati tény ugyan, hogy a világ minden fővárosának az egyeteme a hallgatóság rohamának van kitéve és ezen csak a fővárosi egyetem arányainak megfelelő kibővítésével lehetne segíteni. Hogy ez valóban így van, azt beszédesen illusztrálja a statisztika, mely azt mutatja, hogy pl. a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen az 1909—10. tanév I. felében be volt iratkozva 5120 keresztény hallgató és az 1927—28. tanév I. felében pedig 5595 keresztény hallgató. Közben két új egyetemet állítottunk fel és Magyarország lakossága 20 millióról 8 millióra csökkent és az eredmény mégis az, hogy a főváros egyetemének hallgatósága tulajdonképpen szaporodott. Még

szembeszökőbb lesz ez a tény akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a szaporodott hallgatóság is tetemesen megnövekszik, ha az újonnan felállított és ugyancsak Budapesten székelő közgazdaságtudományi kar hallgatóságát is (1241) a tudományegyetem hallgatóhoz hozzászámítanánk. Kétségtelen igazság tehát, hogy a vidéki egyetemek felállításával a budapesti egyetem egyáltalában semmi könnyebbséghez nem jutott, sőt helyzete bizonyos fokig rosszabbodott azáltal, hogy az ország erőforrásait több kulturális intézmény fenntartása köti le, s igényeiben ezzel a ténnyel neki is számolnia kell.

De kormány és közvélemény a mult század végén már nagyon helyesen érezte, hogy kötelessége valamit tenni a vidéki városok kulturális színvonalának emeléséért és erre legalkalmasabbnak látszott az új egyetemek létesítése, melyek valóban hivatva voltak egy egész ország rész kulturájának az összefogására, a feltörekvő akaratok irányítására és elhanyagolt körházi viszonyaink között az ország egy nagy területének a kor színvonalán álló klinikákat és velük a betegek ezreinek áldást jelentenek.

Hogy valóban az itt említett, az egyetemi eszmétől jórészt idegen szempontok vezették törvényhozásunkat, amikor új egyetem, illetve egyetemek alapítását szükségesnek látta, annak tanubizonyossága egyrészt a képviselőház közoktatási bizottságának még 1883-ban hozott határozata, másrészt az új egyetemek felállítását elrendelő 1912:XXXVI. t.-c.-nek szinte klasszikus indokolása. Amaz többek közt kimondja:

„1. A budapesti egyetem jogi karán és a bölcsészeti kar demonstratív szakaiban túltömöttség van, ennek megszüntetése részben a fennálló intézmények keretében is eszközölhető, de egy új egyetem felállítása is levezető hatással lesz rá.*

2. Nemcsak ez okból, hanem az ország általános kulturális érdekei tekintetéből szükséges egy harmadik egyetem létesítése, mely jog- és államtudományi, bölcsészeti, természettudományi és orvostani karoiból tervezendő; a technológiai kar kérdése egyelőre függőben tartandó.“

E határozatnak különösen a 2. pontja fontos, amelyik elismeri, hogy „az ország általános kulturális érdekei tekintetéből“ van szükség új és pedig teljes egyetem létesítésére. Megtoldja ezt még az 1912:XXXVI. t.-c. indokolása kifejezetten nemzeti közművelődésünk decentralizációjának és az egyetemi tanári szukreszcencia biztosításának a szempontjából és azt várja, hogy az egyetemek közt keletkező egészséges versenyből a magyar tudományosság emelkedése fog bekövetkezni.

Mindebből nyilvánvaló, hogy törvényhozásunk a kultúra decentralizációját, az egészséges tudományos versenyt és vidéki városaink s a velük kapcsolatos országreszek emelését szándékolta az új egyetemek létesítésével.

* Az utóbbi, mint láttuk, téves gondolat.

Ugyanezek a szempontok érvényben maradtak akkor is, amikor az összeomlás bekövetkeztével a nemzetgyűlésnek a két menekült egyetem fenntartásáról és elhelyezéséről kellett döntenie. Vass József, akkori közoktatásügyi miniszter azt mondja a szegedi és pécsi elhelyezésről szóló törvényjavaslat indokolásában, hogy „a több és földrajzilag megfelelően elosztott vidéki egyetemektől várhatjuk csak a kultúra terén is a helytelen centralizációnak a megszűnését... és vidéki kultúrcentrumok létesítését. Kulturális jelentőségű városainkból is igen sokat elveszítettünk. Vidéki kultúrcentrumok létesítése tehát ma még fontosabb, mint 1912-ben, az új egyetemek létesítésekor volt.” Majd így folytatja tovább: „Úgy Szeged, mint Pécs... erejét... csak akkor tudjuk kihasználni, ha kulturális jelentőségüket emeljük, amire pedig semmi sem olyan alkalmas, mint egy tudományegyetem létesítése.”

A törvényjavaslat indokolása és a tárgyalás alkalmával felszólalt képviselők kivétel nélkül ugyancsak hangoztatták a budapesti egyetem túlszűfoltóságát is és ennek a megszüntetése érdekében szintén helyeselték az új egyetemek létesítését, illetve a menekült egyetemeknek kijelölt új székhelyükön való fenntartását.

Ami a két új székhelyet illeti, azok korántsem voltak egyetemek létesítésére oly önmaguktól alkalmasak, mint annakidején Kolozsvár, illetve Pozsony és Debrecen. E városok meglévő intézményei szinte megadták már az egyetem alapjait, de most úgy Szeged, mint Pécs az egyetem elhelyezésekor túlnagy feladat elé lettek állítva. Mindkét városban kevés volt a felhasználható keret a tudományegyetemek számára. Szeged helyzeténél és lakói lelki habitusánál fogva inkább van predestinálva egy műegyetem, mint egy tudományegyetem elhelyezésére. Pécs pedig ipari és kereskedelmi gócpont szeretett volna lenni s csak nemes hagyományai teszik a gyakorlati élet iránt közömbös tudomány műhelyévé. Ehhez járul még, hogy az új helyzetben feltétlenül kiéleződik Szeged és Debrecen versengése az Alföld vezető városának rangjáért, míg Pécs szintén ezer akadállyal kénytelen küzdeni, hogy a Dunántúl vezető városának tekintessék.

Kérdés tehát, hogy új egyetemeink valóban alkalmasak-e és ha igen, milyen körülmények között a feladatuknak tartott kulturális decentralizáció megvalósítására?

Tisztán elméleti okok alapján nehéz a kérdésre felelnünk, viszont a tapasztalat tényei úgy az igenlő, mint a tagadó válasza jogot adnak. Németország kultúrájának egészséges elosztásában az egyéb tényezők mellett bizonyosan van része számos egyetemének is, bár az a tétel is vitatható, hogy az egyetemek keletkezése már a helyes kulturális elosztás eredményeképpen állott elő. Heidelberg, Göttinga, de meg Oxford és Cambridge példái azt mutatják, hogy az egyetem nagyra nőtt, virágzásnak indult és mégsem tudott maga köré olyan várost formálni, amely túlnőtt volna az egyetem keretein; viszont egy-egy egyetem jelentősége

nincs is egy szűk területhez kötve, mert nemzeti, sőt internacionális vonatkozásokban él és működik, ennél fogva a földrajzi helyek, ahol ezek az egyetemek vannak, Németország, illetve Anglia egészségében szinte közömbössé válnak.

Viszont tagadhatatlan valóság, hogy Kolozsvárt az egyetem tette Erdély fővárosává, mert ezt a rangot a múlt század első felében más erdélyi városok, nem egészen ok nélkül, vitássá tették vele szemben.

Mind ennek a magyarázata az egyetem sajátos mivoltával magyarázható, ami megérteti, hogy ez az intézmény össze is van forrva a városával, meg nem is. Az egyetem ugyanis arra van hivatva, hogy egyrészt a tudományt az igazság kutatásával művelje, másrészt, hogy az államnak olyan képzett szakembereket bocsásson rendelkezésére, akik bizonyos vezető társadalmi funkciók szakszerű ellátására képesek legyenek. Önmagában véve az egyik sem olyan feladat, amelyik szükségessé tenné, hogy az egyetem feltétlenül nagyvárosban működjen. A tudományos kutatás mindenütt lehetséges, ahol ennek az előfeltételei megvannak. Rátermette embereken túl jól felszerelt könyvtárak és laboratóriumok kellenek hozzá, s akkor a tudományos munka lehetősége meg van adva. A tudós végeredményben mindig klastromban él, mert könyvei között, laboratóriumában vagy a klinikán éli ki magából mindazt, ami az ő igazi tudós lényéhez tartozik. Eszméi és felfedezései terjesztésére ott vannak a könyvek és a szakfolyóiratok, sőt az ifjúság képzésére is fölöslegesnek bizonyult immár a magas pódiumra állított katedra, mert a szemináriumok és laboratóriumok intenzív munkaközössége jobb képzőerőnek és eszmeébresztőnek bizonyult. Ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy a kisvárosok egyetemei világhírűekké tudnak lenni és semmivel sem állanak hátrább a tudományos érték és teljesítmény tekintetében, mint a világvárosok tízezres hallgatóságú egyetemei.

Az ifjúság szakszerű kiképzése ugyancsak nem kívánja a nagyvárost, sőt bizonyos értelemben előnyössé teszi az egyetemnek kisebb és nyugodtabb életritmusú városban való elhelyezését. A nagyváros ugyanis szétszórja a figyelmet, bár tagadhatatlanul számos olyan vonzóereje van, amely érthetővé teszi a fiatalságnak a nagyváros egyetemére való tódulását. Ez az utóbbi persze már egyetemen kívüli mozzanat, de lehetetlenség tudomásul nem venni, s így válik ez a nagyvárosi egyetem fejlesztésének külső indítékává.

Az a tény most már, hogy az egyetemek tudományos értéke nem függ az otthonuk gyanánt szolgáló várostól, lehetővé tette a múltban, hogy egy-egy fejedelmi akarat szinte pusztaság közepette, egészen kicsiny helyeken egyetemet hívott életre. S ha az így létrejött intézménynek a fejedelmi bőkezűség vagy egyéb mecénások alapítványai módot adtak arra is, hogy állandóan a kor színvonalán tartsa magát tanárai megválasztásában és tudományos intézményei felszerelésében, akkor ez az egyetem élet-

képes is maradt, s a hallgatóság is szívesen fölkereste, bár ez nem mindig az egyetem benső értéke szerint szokta iskoláit megválogatni. Mindez lehetséges azért, mert egy egyetem életereje nem a saját városából táplálkozik és akciószférája sem ér véget székhelyének határainál. Funkcióját nem egy város és nem egy vidék, hanem az egész nemzet kultúrigényei szabják meg és munkájának megítélésére a tudomány nemzetközi mértékét kell alkalmazni.

De éppen ezek a követelmények érthetővé teszik most már azt is, hogy a demokrácia világában egyetemek is csak igazi kultúrvárosokban yerhetnek gyökeret. Ma oly sok minden kell ahhoz, hogy egy egyetem korszerűen legyen felszerelve, hogy erre még amerikai multimilliárdosok anyagi tehetsége is csekélynek bizonyult, s nagy közösségek állandó áldozatai szükségessé hozzák. Egyetem csak ott működhetik igazán, ahol vannak használható könyvtárak, múzeumok, levéltárak, laboratóriumok és klinikák. Még az utóbbiakat legkönnyebb megcsinálni, ha kellő anyagi erő áll rendelkezésre, de könyvtárakat és közgyűjteményeket csak hosszú évtizedek áldozatos munkája hozhat létre. Ezért ma már rendszerint úgy jönnek létre egyetemek, mint a hamburgi, a kölni és a frankfurti, ahol meglévő régi intézmények szinte követelték már a tömörülést az egyetem keretei között. *Mutatis mutandis* így nőtt volna ki nálunk is a pozsonyi kórházakból, jogakadémiából a pozsonyi egyetem és a debreceni kellégium felső intézményeiből a debreceni egyetem. Az ilyen alakulat egészséges és a jövő fejlődés csiráit rejt magában. Ilyenkor a város valóban érzi az egyetem szükségét és az egyetem emeli a város önérzetét, ami mind a jövő nagyság útjait egyengeti. Az ilyen egyetem nem henye ékesség a város mellén, hanem egészséges gyermek az édesanya ölében.

De óriási nehézségekkel kell számolnunk ott, ahol az egyetemnek intézményes alapjai alig találhatók meg, s ahol sok mindent úgyszólván a fundamentumtól kezdve újra kell építeni. Az összeomlás után mi szinte erre vállalkoztunk, mikor a nemzetgyűlés elrendelte a debreceni egyetem befejezése mellett a szegedi és pécsi egyetem életrekeltését. E heroikus akarat előtt csak tisztelettel lehet meghajolni, s ez a körülmény szinte megtiltja a bírálatot a még mindig nem kész művek előtt. Kétségtelen, hogy itt a megfogyatkozott magyar életerő olyan alkotásokra vállalkozott, amelyeket nem tud máról-holnapra megvalósítani. Ámde keserű esüggedés támadna a nemzeti lélek mélyén, ha a feladat megvalósítása félben maradna, vagy ha nem érné el teljesen a célját. Mert bizonyos, hogy ez egyetemek alapításával nagy nemzetépítő szándékok kívántak valóra válni, s ezért az új egyetemek is csak úgy felelhetnek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak, ha teljes értékű egyetemek lesznek, amelyek munkájukban és felszerelésükben a kor színvonalán állnak. Sem a kultúra óhajtott decentralizációját, sem városaink emelését nem szolgálják olyan egyetemek, amelyek ezt a nevet

viselik ugyan, de valójában nem egyebek, mint praktikus irányú felsőfokú szakiskolák. Ilyen ú. n. egyetemeket lehet látni bőven egyik-másik olasz kisvárosban, amelyek persze a tudományos életben se nem szoroznak, se nem osztanak. Magyarország kultúrájának azonban nem ilyen *vidéki* egyetemekre, hanem egyszerűen egyetemekre van szüksége, amelyek között érték-különbségnek nem szabad fennállniok, mert amelyik pillanatban a vidéki egyetemet a fővárosinál alább értékeljük, akkor a vidéki egyetem megszűnik igazi egyetem lenni, s nem lesz több, mint a szukreszcencia biztosítója a fővárosi egyetem számára, magasabbrendű szellemi faiskola, ahol a fák csak idegenben nőhetnek nagyökká. Ami benne történik, annak akkor csak a fővárosi egyetemre és általában a fővárosra vonatkoztatva van értelme, s ez nem a kultúra decentralizációja, hanem a centralizáció megerősödése volna. Hiszen így a főváros számottevő tényezővé válnék ott is, ahol eddig nem volt semmi hatalma és a vidék még függőbb viszonyba jutna a teljes kultúra képviselőjétől.

Ennek a helyzetnek a bekövetkezése fenyeget az új egyetemekkel kapcsolatban, ha ezek teljes anyagi és szellemi kiépítése és felszerelése még sokáig el fog maradni. Mert nem fejthet ki teljes értékű munkát az az egyetem, amely elemi nehézségekkel kénytelen küzdeni, amelyik tudományon kívüli szempontoktól van kötve tanárai megválasztásában, s ahol nincs helye a hallgatóságnak és nincsenek könyvek, folyóiratok és tudományos műszerek a kívánatos mértékben. Ha egy kétszáz tanuló elhelyezésére épült középiskola egyhatodában szorong egy egész jogtudományi kar 12 szemináriummal és 650 hallgatóval, s ugyancsak egyhatodában egy egész bölcsészettudományi kar 160 hallgatója (természettudományi ágazat nélkül) 10 szemináriummal és egy földrajzi intézettel, tanárképzővel és tanárvizsgáló bizottsággal, akkor ennek az egyetemnek az eszme megvalósításában még sok mindennel adósai vagyunk.

A csonka és hiányosan felszerelt egyetem nem teljesítheti a feladatát már csak azért sem, mert lassankint nem tud katedráira elsőrendő szakembereket megnyerni, hiszen az ilyenek döntésük előtt nem az állás külső ékességeit, hanem a munkalehetőségeket mérlegelik. A kisvárosi élet amúgy is nagy áldozatokat kíván és sajátos lelkület kell hozzá, ha tehát egy ambíciózus tudóst még az a veszedelem is fenyeget, hogy tudományos munkássága ott nehézségekbe fog ütközni a segédeszközök hiánya miatt, akkor a vidéki, s most már valóban „vidéki” egyetem színvonala csakhamar le fog szállani. Ugyanez lesz a helyzet akkor is, ha az új egyetemek tanárainak egy-egy megfelelő fővárosi pozíciót mindig feltétlenül többre kell értékelnünk régi katedrájuknál. A kisvárosi egyetem élete különben is izoláló, nem pedig kollektívizáló, mint némely idealisták szeretik hinni. Kevés ember számára jelenti a szaktársakkal való termékeny érintkezés lehetőségét, — erre a nagyváros több alkalmat

nyujt. Vidéken egy-egy szakban mindenki szinte önmaga van; s ez vagy a tudós önhittséget, vagy a dilettantizmus és a polihisztorság csíráit fejleszti ki a lélekben. Mindegyik baj; amaz, mert szűk látókörű dogmatikust nevel, emez mert felszínes elmévé tesz. S mind a kettő ellensége az igazi tudomány szellemének. Mindezekről a veszélyektől csak a teljesen kiépített egyetem és ennek a munkája mentheti meg a tanárt és a tanítványt egyaránt.

De más szempontból is szükség van még egyetemeink teljes és korszerű kifejlesztésére. Nevezetesen azok a városok, amelyek az új egyetemeket kisebb-nagyobb áldozatok árán keblükre fogadták, abban a meggyőződésben hozták meg áldozataikat, hogy értük cserébe igazi és nem devalvált értékű egyetemet fognak kapni. S ha ebben a reménységükben csalódnának, ez a körülmény olyan pszichológiai miliót teremtene az új egyetemek számára, hogy életük szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznék.

De meg nem is verhet mélyebb gyökeret egy városban az olyan egyetem, amelynek munkája hiányos és ahol minden egyetemi életjelenségnek egy másik várossal való vonatkozásban kell keresni az értelmét. Az ilyen egyetem nem emelheti egy magasabb, igazi városi és kulturális régióba a maga környezetét, s így nem végezheti önkéntelenül is a kultúra decentralizációjának a munkáját.

Mert hogy az egyetem normális életfeltételek mellett valóban sokat tehet nálunk a városok anyagi és szellemi színvonalának az emelésére, azt nagyon helyesen látták meg egyetem-alapító törvényeink alkotói. Egy egyetem ugyanis nemcsak szellemi tekintetben nyomja rá bélyegét az otthonául szolgáló városra, hanem tetemesen kiveszi részét a város anyagi javainak a forgalmában is. Nálunk hozzávetőlegesen évi 3—4 millió pengő közt ingadozik az az összeg, amelyet az új egyetemek egyenkint belevisznek városuk gazdasági vérkeringésébe. Ez a tisztes összeg a város iparosainak és kereskedőinek a javára szolgál és sok dolgos kéz talál a nyomában kenyeret. Az egyetemi klinikák révén is nagy mértékben megszorodik városaink idegenforgalma. Mindez tehát az egyetemmel kapcsolatban egy város anyagi fellendülését és igazi városiasodását mozdítja elő. Nem csoda tehát, ha különösen mai nehéz gazdasági helyzetünkben városaink szinte versenyeztek az egyetemekért, mert a reájuk áldozott összegeket jó befektetésnek tekintik, amely meghozza anyagi téren is a kamatait.

Csak természetesen aztán, ha az új egyetemi városok áldozataikért igazi és teljes egyetemeket kívánnak, mert béna féltézmények nem felelhetnek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak. Sokan csodálkozva szokták emlegetni, hogy az új egyetemi városok közül csak Debrecen és Szeged sietnek messzemenő készséggel egyetemeik támogatására, míg Pécs az anyagi hozzájárulás dolgában lassan és húzódozva mozdul meg. Ebből igen

tekintélyes és illetékes helyen szinte azt a következtetést hallottuk már, hogy Pécssett az egyetemnek nincs kellő hátvédje és nem áll mellette a közvélemény. Lehet, hogy távolról ilyen benyomást nyerhet a szemlélő. E passzivitásnak azonban, amely különben sem oly nagymértékű, mint sokan vélik, mélyebb okai vannak. Én ezt nem is csupán Pécs városának a másik két városhoz viszonyított szegénységében látom, hanem abban a történelmileg kialakult pszichében, amely az új egyetemi városokat jellemzi. A nagy alföldi közületek megszokták, hogy mindent csak úgy értek el, ha maguk is verekedtek érte. E gazdag közületek nem függtek földesuraktól, s ezért kifejlődött bennük a helyi öntudat és eleven aktivitás. Ezzel szemben a Dunántúl városai évszázadok óta püspökök és földesurak gyámsága alatt állottak: amijük van, azt mind úgy kapták ezektől a mecénásoktól, s a közület megszokta, hogy úgy tekintsen rájuk, mint gondviselőjükre. Ez valami passzivitásra nevelte ezeket a szegénységük miatt különben is szerény városokat. Lelki struktúrájában Pécs se más. Innen van a passzivitása és a lassú mozgása, amelyek azonban nem jelentenek az egyetem iránt való közömbösséget vagy éppen elleuséges hangulatot. Sőt, hogy Pécs a maga egyeteméhez ragaszkodik és érte áldozatokra kész, annak bizonyosságát is adta.

Kétségtelen, hogy annakidején Sopron földrajzi helyzeténél és Pozsonyhoz hasonló lelki struktúrájánál fogva sokkal inkább hivatalos volt a hontalanná vált pozsonyi egyetem befogadására, mint Pécs városa, amely egész létével Délbaranya és Szlavónia felé volt fordulva. Pécsnek itt volt igazi magyar missziója, s Trianon miatt ezért vérzik ez a város. Csakhogy Sopron az elhelyezés idejében maga is kétségessé vált számunkra, s így ném lehetett fel kellő súllyal a pozsonyi egyetemért, ami ennek következtében a kolozsvárral együtt legadázabb ellenségünk torkába jutott. Azonban éppen kultuszminiszterünknek az a felvetett eszméje, hogy már meglévő intézményeink tömörítéséből Sopronban egy új egyetemet lehetne felállítani, ma is tanúbizonyossága annak, hogy a *civitas fidelissima* veszteséget szenvedett a vele rokon Pozsony egyetemének másuttal való elhelyezésével, s a felelős államférfiúban él ennek a veszteségnek a tudata. Ma Sopronnak meg kell elégednie egy napról-napra néptelenebb bányá- és erdőmérnöki főiskolával és egy egyetemi fakultás rangjára emelt teológiával, amely távol az egyetem törzsétől sem tanárai, sem hallgatói számára nem jelentheti az igazi egyetemi élet áldásait és edző hatását. S kérdés, hogy ezt is állandóan megtarthatja-e?

De Pécssett sem mondható a helyzet teljesen kielégítőnek. Az ideiglenes elhelyezés véglegességgel fenyeget, ami azt jelenti, hogy az orvostudományi kar mellett a jogi és bölcsészeti karok a Hamupipőke szerepét kénytelenek játszani. A bölcsészettudományi karon oly csekély a katedrák száma, hogy még a tanárképzés szempontjából se mondhatók elegendőnek. Arról pedig,

hogy a Kar munkája a költséges természettudományi katedrák felállításával teljessé váljék, ma még álmodni is merészség számba menne.

Ezért városaink kulturális emelése tekintetében egyetemeink hatása csak lassankint bontakozhatik ki és ebben az egyetem még sok egyéb segítőre szorul. A tudományos műveltség terjesztése nem is az egyetem elsőrangú feladata. Ez sokkal inkább a tudomány produktív művelése, s az egyetem hűtlen lenne eredeti életprogramjához, ha az intenzív tudományos életet benne az extenzív népszerűsítés váltaná fel. Az egyetemi tanár nehezen lehet egy személyben kutató tudós és népnevelő, mert az egyik énje csak a másíknak a rovására fejleszthető ki. Az egyetem hivatása, hogy magasan tartsa a tudás fákláját, hogy aztán ennek a tüzénél a nép széles rétegeinek a nevelői meggyujthassák, a maguk gyertyácskáit. Ez a várossal való viszonylatban azt jelenti, hogy az egyetemnek mindig mintegy a város fölött kell élnie és nem volna helyes, ha elmerülne akár a nagyváros forgatagában, akár a kisváros kicsinyes intrikáiban. Ennek az intézménynek csak addig van tekintélye és hatása, míg ezt a kellő távolságot és függetlenséget meg tudja őrizni. Életprogramja nem merülhet ki helyi vonatkozások kultiválásában, hanem még a helyi problémákat is az egyetemes tudomány magaslatára kell fölemelni.

Ezzel a móddal aztán az egyetem szellemileg mégis nagyban hozzájárul városa műveltségi színvonalának a fokozásához, mert fölbreszti benne az egyetemi város öntudatát, amit csak egy ilyen magasan élő intézmény tud létrehozni, s ezzel a város polgárságát önkéntelenül is a városiasodás és az urbanitás útjain jární kényszeríti.

Az elmondottakból tehát kitűnik, hogy egy egyetem sok tekintetben valóban alkalmas arra, hogy a nyomában igazi városi élet és városi kultúra fejlődjön ki. Ehhez azonban, s ezt nem győzöm eléggé hangsúlyozni, nem devalvált, nem „vidéki“, egyetemek kellene, mert ezek csak a túlzott centralizáció szolgálatában állanak. Amíg az új egyetemek úgy szerepelnek, mint a budapesti egyetem előszobái vagy száműzötteinek a kolóniái, addig az egyetem eszméje nem él valóságként a fővároson kívül és eltompítja érzékünket az „egyetem“ szó nagyszerű jelentése iránt. Elengedhetetlen szükségesség tehát, hogy az értékek degradációjának útját álljuk és ami egyetem, az csakugyan egyetem legyen a szó legteljesebb és legmagasabb értelmében.

Egyetemeink mai helyzete felhívja figyelmünket arra, hogy nálunk a kultúra helyes elosztása még mindig csak terv, amelynek a megvalósítása megkezdődött, de még távol van a céltől. Mikor a cél érdekében azt a követelményt hangsúlyoztam, hogy az új egyetemek igazi és teljes egyetemekké fejlesszandők, akkor korántsem arra gondoltam, hogy a négy tudományegyetemet uniformizálni kellene. Sőt jól tudom, hogy négy egyetem fennállása esetén egyeteméink differenciációjára van igazában szük-

ség. Ennek a folyamata a történelmi fejlődés útján játszódik majd le, de ez még nem jelenti azt, hogy tervszerű intézkedésekkel ne mehessünk a fejlődésnek elébe. Ezt leghelyesebben egyetemeink munkájának racionalizálásával tehetjük meg. Mert hogy egyetemeink és főiskoláink szervezete és munkássága ma még távol van a racionális rendtől, az tagadhatatlan.

Ha felsőoktatási intézményeink racionalizálására gondolkodunk, olyan tények és módok jutnak az eszembe, amik a helyzet ismerői előtt régen tudott dolgok.

Kultuszminiszterünk régóta tervezi a felekezeti jogakadémia megszüntetését, amelyek ma már igazán fölösleges anachronizmusok. De ezt a megszüntetést össze lehetne kötni az egyetemi jogi karok erősítésével. Alig hiszem, hogy volna komoly akadálya annak, hogy pl. a protestánsok a debreceni, s a katolikusok a pécsi egyetem jogi karán ne vállalkoznának néhány tanszék felállítására jogakadémiaiért cserében, ha biztosítva volna számukra e katedrák betöltésében a beleszólás joga. E szempontból kellett volna már annak idején a pécsi jogakadémiai alap kérdését is felfogni, s így szinte eredeti céljainak lehetett volna ezt az alapot fenntartani. Egyetemeinken az új tanszékek szervezésének ügyis napról-napra több lesz az akadálya. Az egyetemi tanári státus ma olyan nagy, hogy a közvélemény ideges minden újabb tanszék-szervezés alkalmával. Pedig mióta az egyetemi tanárság kivétellett a tisztviselői státusból, minden fizetésrendezés reá nézve egy csatavesztéssel egyenlő. De bármennyire ellenkezik a közvéleménnyel, az egyetemi tanszékek számának vagy a szaporítása, vagy a racionálisabb felhasználása a haladó élet és tudomány miatt elkerülhetetlen. Ma vannak egyetemi karok, ahol a legszükségesebb katedrák hiányoznak, s van, ahol egy tanár a hallgatók légióival kénytelen küzdeni és még a tudományos munkásságra is kellene idejének maradnia.

Ezt a racionalizálási folyamatot kultuszminiszterünk máris megindította a közgazdaságtudományi kar bejelentett beolvasztásával. Éppen ezért ennek a kérdésnek nem is kívánom érinteni. De ezt a racionalizálást folytatni lehetne. Mi akadálya lehet a bányászati és erdészeti főiskola beolvasztásának a Műegyetembe? S nem lehetne-e *modus vivendi* találni rá, hogy az elárvult soproni ev. teológia hallgatósága a törzseyetem székhelyére költözve, részesüljön a teljes egyetemi élet javaiban, amelyek közt nem az utolsó az a lehetőség, hogy a bölcsészeti kar előadásait is hallgathatnák? Vagy ha a Pécsre való áttelepítésnek leküzdhetetlen akadályai volnának, miért ne lehetne ezt a fakultást Debrecenbe vinni? Ott a két protestáns teológia együtt több katedrával intenzívebben munkálhatná a tudományt is. De meg a lelkek összelepedésének az útját is egyenetné ez a megoldás, s aktuális is volna, hiszen ma protestáns részről ügyis a krisztusi egyházak új egységét munkálják világszerte.

De félek, hogy máris messze mentem, s ezért nem folyta-

tom ezt a folytatásra magától kínálkozó gondolatsort... Tény, hogy a négy tudományegyetemen ma szinte azonos munka folyik, holott mindegyiknek sajátos szint kellene kapnia, hogy így a hallgatóság is érdeklődési iránya szerint oszoljon meg rajtuk. Budapest szinte predestinálva van rá, hogy munkája súlypontját kutató intézetei kifejlesztésére vigye át és egy, a gyakorlati vizsgáktól többé-kevésbé mentes *Collège de France*-szerű magas teoretikus intézménnyé fejlődjön, miközben praktikus feladatai jó részét ráruházná a fiatal testvéregyetemekre. Ha ez a differenciálódás nem következik be, számolnunk kell az új egyetemek hallgatóságának veszedelmes megfogyatkozásával, mert a kisvárosba csak a nagy kedvezmények és egyéb könnyebbségek fogják majd vonzani a hallgatókat. Ebből pedig igen messzemenő károk származnának, s vidéken a hallgatóság színvonalának a csökkenése következne be.

Felvetődik itt az a kérdés, nem volna-e megfontolandó, hogy minden egyetemi hallgató tanulmányi idejének csak a felét tölthesse egy egyetemen. Ezzel mindenkit köteleznénk arra, ami Németországban kényszer nélkül is megvan, hogy több professzort és több várost megismerne az egyetemi hallgató és vele egyszerre megoldanánk a hallgatóság arányos elosztásának a kérdését. Még a budapesti ifjaknak sem ártana, ha egyetemi pályájuk alatt mintegy két esztendőtt egy kisebb vidéki városban töltenének. Talán így megszűnnék bennük a vidéki élettől való irtózás, ami a kultúra decentralizációjának szintén egyik nagy akadálya.

A nagy Billroth egyenesen azt ajánlotta hallgatóinak, hogy egyetemi tanulmányaik kezdetén a kis egyetemeket keressék föl, ahol kevesebb a hallgató és könnyebb a tanárral való érintkezés. Mikor aztán már kellő tájékozódást szereztek az egyetem munkájában, akkor menjenek a több tanárral és nagyobb laboratóriumokkal dolgozó nagy egyetemekre. E kiváló professor tanácsa ma sem vesztette el aktualitását. Érdemes volna komolyan fontolóra venni.

Általában igen súlyos okok szólnak a mellett, hogy meg kell oldanunk a fővárosi és a vidéki ember közelebbhozásának a problémáját. S ebben is ott rejlik a kultúra decentralizációjának a kérdése. Ámde egyetemeken túl ennek a megvalósulása még igen sok egyéb tényezőtől függ. Az egyetem a legmagasabb, az alkotó kultúrát van hivatva képviselni: a fogyasztás más intézményeket és más módon való szabályozást követel. Itt lép aztán munkába a magasabb népoktatás, az ismeretterjesztő könyvtárak és múzeumok stb. szerepe. E téren biztató jelenség, hogy kultúránk mostani felelős vezetője olyan átfogó kulturaprogrammot dolgozott ki, amelyik a vezetők képzésén túl felöleli a nagy tömegek kultúrigényeit is. Mert csak a vezetőket képezni és csak egyetemeket dobni bele a magyar vidéki életbe annyi volna, mint tágitani az úrt, amely a magas kulturájú vezetők és az alacsony műveltségű tömeg között van. Ily módon köny-

nyen arra ébredhetnénk, hogy akiket mi vezetőknek szántunk, azok nem tudnak azokká lenni, mert nincs tömeg, amely hallgasson rájuk. A tömeg ugyanis nem passzív, aminthogy a vezető sem csupán aktív. Mindegyikben van aktivitás és passzivitás egyaránt, s az a viszony van köztük, ami a magvető és a föld között. Ha a magvető kopár sziklára szórja a magot, az ott nem ver gyökeret és így nem lesz aratás. A földet is meg kell munkálni és pedig más és más magvak számára különböző módon. A kultúra decentralizációjának tehát nem szabad elhanyagolni a tömegeknek a vezetőkkel harmónikus kiképzését, lelki megművelését sem, mert csak így biztosítjuk a vezetők munkájának a sikerét. Az egyetemek mellett egész sereg intézmény és sok jóakarató ember közös, harmónikus munkájára van szükség, hogy nemzeti kultúránk színvonala egyenletes képet mutasson.

Akik a megpróbáltatásoknak és küzdelmeknek mai idejében élünk, valamennyien vágyakozunk arra, hogy egy harmónikusabb és boldogabb jövődönnek legyünk legalább munkásai, ha már részesei nem lehetünk. Kívánjuk a teóriának és az életnek szorosabb kapcsolatát és akarjuk nemzeti művelődésünk egységének helyreállítását. Szeretnénk látni kettévált irodalmunk új egységét és hogy tudósaink újra megtalálják az élettel való érintkezést, amelynek elvesztése következtében ejtették ki kezük-ből a társadalom szellemi vezetését. Mi a természettudományok és a technika által újjáalkotott világban élünk, s ezért helyesnek tartjuk, hogy mindenki megértse ennek az újjáalkotásnak az alapjait, de a természetért és a technikáért nem szeretnénk odaadni a lelket, az emberi szellemet, amely nagyobb minden természetnél és minden technikánál. Olyan kultúrára vágyakozunk tehát, amelyben harmónikusán olvad össze természet és szellem, hagyomány és újítás, hogy ezek együttesen jelöljék ki a nemzeti közösség útjait. Ebben aztán a sokrétű kultúra is egységet nyerhet újra, s a decentralizáltság ismét centralizálttá válhat.

Mindezek a kívánságok mind ott élnek annak a problémának a mélyén, amelyet a kultúra decentralizációja néven szoktunk emlegetni. Végeredményben tehát nem egyéb ez, mint a keveseknek szánt műveltség helyébe egy nagyobbnak, átfogóbbnak, de azért nem kevésbé mélynek terszerű kiépítése, intézmények és emberi akaratok segítségével. Nemzetünk életére kevés problémának van nagyobb fontossága, mert hiszen ettől a nemzet lelki egységének a sorsa függ. Illik tehát, hogy kultúrpolitikai programmunkban ez a kérdés állandóan az előtérben álljon.

NAGY JÓZSEF.